Opgesteld door: Antje Orgassa (antwoordspecialist) en Marloes de Lange (kennismakelaar Kennisrotonde)
Vraagsteller: mbo-docent en studentbegeleider
Geraadpleegde expert: Jan-Pieter Teunisse, lector Volwaardig Leven met Autisme, HAN University of Applied Sciences
Referentie: Kennisrotonde. (2022). *Hoe kunnen mbo-studenten met ASS passende ondersteuning krijgen, zodat zij minder vaak uitvallen en beter voorbereid op stage gaan?* (KR. 1331) Den Haag: Kennisrotonde.

23 februari 2022

Vraag

Hoe kan het studieverloop van mbo-studenten met ASS bevorderd worden, zodat zij een optimale start maken in het onderwijs en beter voorbereid op stage gaan?

Kort antwoord

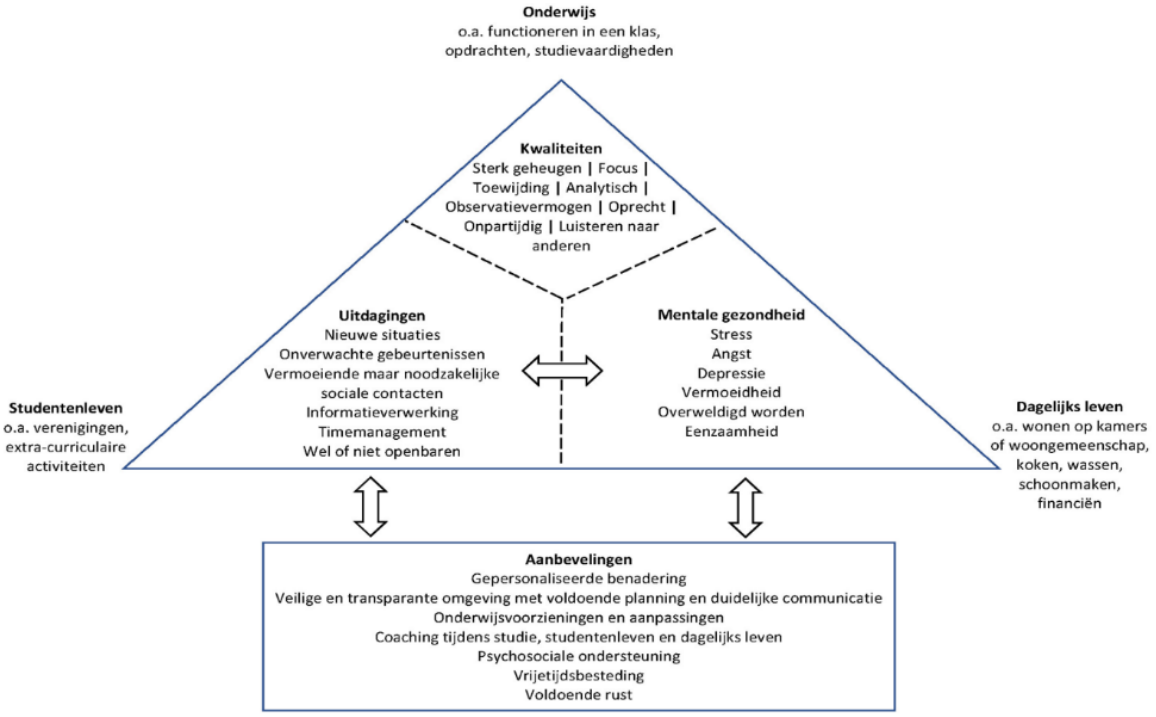
Mbo-studenten met ASS ervaren veel uitdagingen tijdens de overgang vanuit het v(s)o en tijdens de stage. Om inclusief onderwijs te verzorgen zijn maatregelen zinvol die medewerkers in het mbo toerusten om de diversiteit van studenten met ASS te omarmen, die een inclusiever(e) cultuur en leerklimaat op school creëren, en die de student met ASS tijdens de transitie naar het mbo en de stage beter begeleiden.

Toelichting antwoord

Studeren met ASS in het mbo

Ondanks de invoering van de wet gelijke kansen (2003) en de wet passend onderwijs (2014) vormen mbo-studenten met ASS een kwetsbare doelgroep. Met name tijdens de overgang vanuit het voortgezet (speciaal) onderwijs naar een vervolgopleiding ervaren zij extra uitdagingen (o.a. Clijsen et al., 2007; Oudervereniging Balans & NVA [NVA], 2018; Van den Broek et al., 2021). Deze overgang valt samen met de 'opkomende volwassenheid' (Arnett, 2000). In deze ontwikkelfase wordt steeds meer zelfstandigheid en zelfredzaamheid van jongeren verwacht, terwijl ze daar mentaal, maar ook fysiek, nog niet altijd toe in staat zijn. Dit leidt vaak tot psychische problemen (Van Manen et al., 2018). Ook ervaren studenten met ASS vaak onbegrip vanwege hun 'anders zijn' door een gebrek aan kennis over ASS bij docenten, mentoren en leerwerkbedrijven (Eimers & Raaijman, 2018; Moriña, 2017; Vogus & Lounds Taylor, 2018). Daarnaast zijn mbo-instellingen vaak groot en bieden de studenten minder overzicht en structuur dan het v(s)o. Juist voor studenten met ASS is intensieve ondersteuning en begeleiding daarom belangrijk (Eimers et al., 2020, p.6).

Meer moeite met studeren
Wat 'studeren' voor studenten met ASS inhoudt is overzichtelijk weergegeven in onderstaande afbeelding (afkomstig uit Van Hees et al., 2015, p. 1677, vertaalde versie).

Een volle onderwijsagenda in een wisselende leeromgeving, groeps- en projectwerk en deelname aan het sociale (studenten)leven zijn zaken waar mbo-studenten dagelijks mee te maken krijgen en die vaak tot extra uitdagingen leiden voor studenten met ASS. Ondanks hun kwaliteiten hebben zij meer moeite met het verwerken van grotere hoeveelheden leerstof (VanBergeijk et al., 2008), het selecteren van relevante leerstof en het toepassen van de juiste studiestrategieën (Breetvelt, 2005; Tops et al., 2017). Ook tijdsmanagement, zelfstandig plannen en doelgericht handelen vormt vaak een struikelblok (Bramham et al., 2009; Breetvelt, 2005), evenals groepswerk. Dit uit zich vooral in het moeizaam herkennen van gedachten en gevoelens van zichzelf en anderen (Grainger et al., 2014; Roberts, 2010) waardoor zij minder flexibel overkomen (Van Eylen et al., 2011).

Stage kan struikelblok zijn
Stage betekent voor studenten met ASS opnieuw een periode van grote verandering, namelijk een overgang naar een nieuwe werkomgeving met minder structuur dan bij de opleiding (Eimers & Raaijman, 2018; Oudervereniging Balans & NVA, 2018). Het in contact treden met bedrijven, het voeren van sollicitatiegesprekken en het zich sociaal-communicatief aanpassen aan een nieuwe werkomgeving wordt door studenten met ASS regelmatig als uitdagend ervaren (Eimers & Raaijman, 2018; Harmuth et al., 2018).

Voorkomen van slechtere studieprestaties of uitval
Studeren en stagelopen met ASS veroorzaakt vaak vermoeidheid en stress, wat zelfs kan leiden tot minder goede studieresultaten of voortijdig afbreken van de studie (Clijsen et al., 2007; Van den Broek et al., 2021). Hoe kan het studieverloop van mbo-studenten met ASS bevorderd worden, zodat zij optimaal starten in het mbo en beter voorbereid op stage gaan? Om deze vraag te beantwoorden, reiken we vanuit de literatuur (praktische) handvatten aan die ten eerste zijn toegespitst op het toerusten van mbo-medewerkers

om de diversiteit van studenten met ASS te omarmen en passend onderwijs te verzorgen, ten tweede op het creëren van een inclusiever(e) cultuur en leerklimaat op school en ten derde op het begeleiden van studenten met ASS tijdens de transitie naar het mbo of de stage.

Handvatten voor het toerusten van de mbo-medewerker

Gebrek aan kennis over ASS bij mbo-medewerkers is groot (Oudervereniging Balans & NVA, 2018; Van den Broek et al., 2021). Meer kennis over ASS en bewustmaking van de behoeften, kenmerken en (on)mogelijkheden van kwetsbare studenten is daarom een belangrijke eerste stap. Een docent die verschillen omarmt door gelijkwaardigheid, nabijheid en acceptatie uit te stralen, draagt bij aan het creëren van een studie- of werkomgeving waarin ook kwetsbare studenten kunnen groeien (Titsworth et al., 2015; Vogus & Lounds Taylor, 2018). Belangrijke aandachtspunten daarbij zijn:

- *Begin bij de professionalisering van alle medewerkers in en partners van het mbo*. Ontwikkel als mbo-instelling samen met een inclusiviteitsconsulent een regulier programma over inclusief onderwijs, passend bij de behoeften van de medewerkers en de (partner)instelling.[1] Zo'n programma bevordert de houding en het handelen t.a.v. alle studenten (Hong, 2015; Lombardi & Murray, 2011). Regelmatige deelname aan intervisies leidt tot zelfreflectie en dialogen met collega's, wat het eigen handelen verbetert (Bellersen & Kohlman, 2013).
- *Faciliteer voldoende tijd voor het blijven toerusten van de mbo-medewerker*, zodat opgedane kennis en vaardigheden geïntegreerd worden in het onderwijs of in begeleidingsmomenten. Dit geldt ook voor het faciliteren van de samenwerking met de levensloopbegeleider[2] van de student met ASS, diens aanspreekpunt op de stage en/of andere relevante netwerkleden (Eimers & Raaijman, 2018).

Handvatten voor een inclusiever(e) cultuur en leerklimaat op school

Inclusief onderwijs is essentieel voor mbo-studenten met ASS (Oudervereniging Balans & NVA, 2018; Van den Broek et al., 2020). Waar de focus tot voor kort lag op het aanpassen van de student met ASS aan het onderwijs is deze recent verschoven naar het aanpassen van het onderwijs aan de unieke student, zoals de NVA Expertgroep Autisme en Onderwijs (2021) en de SER (2021) bepleiten. De nadruk ligt nu vooral op het omarmen van verschillen en het zodanig inrichten van school dat veel meer studenten vanzelfsprekend 'passen'. Om een inclusiever(e) cultuur en leerklimaat op mbo-instellingen (en binnen leerbedrijven) te bevorderen, zijn de volgende maatregelen zinvol:

- *Zorg voor autismevriendelijke informatievoorziening.* Check, liefst samen met studenten met ASS, de toegankelijkheid, manier van aanbieden, vindbaarheid, betrouwbaarheid en dosering van (online) leerstof (Schneider & Preckel, 2017) en andere informatie over onderwijs, ondersteunende diensten en faciliteiten (Jansen & Westerbeek van Eerten, 2016).

[1] Zie ter inspiratie het aanbod op ECIO | Expertisecentrum inclusief onderwijs of Autisme Centraal: AutismeBelevingsCircuit.

[2] Een *levensloopbegeleider* is een vertrouwenspersoon bij belangrijke levensvragen, die ondersteunt en samen met de persoon met ASS en andere relevante netwerkleden het benodigde maatwerk rondom onderwijs en andere levensdomeinen organiseert. Centraal in de begeleiding staat de leefwereld van de persoon met ASS: "Men kijkt echt samen naar het complete leven als geheel. Het einddoel is streven naar een volwaardig, gelukkig leven" (Teunisse, 2011). Zie voor meer informatie Pleidooi voor landelijke invoering aanpak Levensloopbegeleiding VAB voor mensen met autisme | Vanuit autisme bekeken.

- *Bevorder een gezonde leefstijl in het mbo.* Juist mensen met ASS ervaren in hoge mate stress in het dagelijks leven (NVA, z.d.-a). Vaak gaat dit gepaard met angststoornissen (Fokkens et al., 2015) en leidt dit tot slaapproblemen, minder lichaamsbeweging of een gebrekkig voedingspatroon (Hornstra et al., 2003; Fokkens et al., 2015). Het bevorderen van een gezonde leefstijl resulteert in een weerbaar lichaam en geest en leidt ook tot betere studieprestaties (Van der Stel et al., 2021). Zo leveren mindfulness training en yoga een positieve bijdrage aan stressverlaging, blijkt uit interventiestudies (Fokkens et al, 2015). Tevens stimuleert een prikkelarme, autismevriendelijke omgeving rust, concentratie en veiligheid (Mostafa, 2014).

Handvatten ter ondersteuning van de mbo-student met ASS

Ondersteuning voor èn na de poort
Een warme overdracht tussen voor- en vervolgopleiding is essentieel om studievertraging en -uitval van kwetsbare studenten te voorkomen (o.a. Lombardi et al., 2016; Moriña, 2017). De verkenning van en binding met een vervolgopleiding begint bij voorkeur al voor binnenkomst in het mbo (Wehman et al., 2017). Concrete adviezen zijn om te zorgen voor:

- *een warme intake middels een of meerdere gesprekken voorafgaand aan de start van de mbo-opleiding.* Door het creëren van een vertrouwensbasis durven studenten vaker open te zijn over hun stoornis en studiekeuze. Veel studenten twijfelen hierover uit angst voor stigmatisering en vervelende gevolgen (Clijsen et al., 2007; NVA, z.d.-d).
- *het bieden van integrale (levensloop)begeleiding vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid met het v(s)o, relevante naasten én de mbo-vervolgopleiding*. De overdracht van informatie (Clijsen et al., 2007; Eimers et al, 2018; NVA, z.d.-c), het in kaart brengen van specifieke (onderwijs)behoeften en het bepalen van een persoonlijke aanpak (ECIO, 2021; Schneider & Preckel, 2017) staan hierbij centraal.
- *een vaste vertrouwenspersoon gedurende de opleiding*. Deze persoon biedt houvast, begeleiding, en monitort samen met de student de studievoortgang. Tevens vormt deze persoon de schakel tussen de student en relevante andere personen en instanties *(*Clijsen et al., 2007; Eimers & Raaijman, 2018; NVA, z.d.-b).
- *een buddy of maatje.* Studenten met ASS ervaren deze vorm van co-coaching door medestudenten als prettig en laagdrempelig (o.a. Detaille & Custers, 2013). Ook in het algemeen draagt peer support positief bij aan studentsucces (Kappe, 2017; Moriña, 2017).

Ondersteuning ter voorbereiding op stage
Een warme overgang naar het leerwerkbedrijf en het toerusten van medewerkers van het leerwerkbedrijf is cruciaal. De stageperiode is immers dé opstap naar het vinden van werk. Concrete handvatten zijn:

- *Schenk aandacht en tijd aan de fase van stagevoorbereiding door:*
  - meerdere voorbereidende stages of trainingen aan te bieden, die passen bij de inhoud en vaardigheden van het toekomstige beroep. Het helpt de student om een realistisch beeld over toekomstige beroepen te vormen en bijbehorende handelwijzen te ontwikkelen, zo blijkt uit verscheidene interventiestudies (Eimers & Raaijman, 2018; Remington & Pellicano, 2019; Wehman et al., 2017).

- rekening te houden met vertraagde informatieverwerking en taakuitvoering (Tops et al., 2017; VanBergeijk et al., 2008) en problemen met tijdsmanagement en plannen (Bramham et al., 2009; Breetvelt, 2005).
- een pool op te bouwen van leerwerkbedrijven met ervaring met en waardering voor studenten met ASS.[3] Ook het verschaffen van informatie over ASS aan het leerwerkbedrijf bevordert het leer- en werkklimaat en de ontwikkeling van de student met ASS (Flower et al., 2019; Wehman et al., 2020).

- *Draag samen zorg voor een goede keuze van een leerwerkbedrijf.* Een goede match vraagt om een nauwgezet samenspel tussen de wensen en mogelijkheden van de student, het leerwerkbedrijf en de opleiding (Eimers & Raaijman, 2018, p. 32; Wehman et al., 2020). Klassieke sollicitatiegesprekken, bijvoorbeeld, zijn minder geschikt voor studenten met ASS, omdat zij anders communiceren (Harmuth et al., 2018; Wehman et al., 2020).
- *Zorg dat leerwerkbedrijven klaarstaan voor studenten met ASS.* Alle partijen dragen samen zorg voor een soepele overdracht van informatie aan het leerwerkbedrijf, zoals het regelen van voorzieningen (eigen werkruimte) en een buddy die in het stageproces ondersteunt (Eimers & Raaijman, 2018).

Geraadpleegde bronnen

Arnett, J.J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, *55*(5), 469-480.

Bellersen, M., & Kohlmann, I. (2013) *Praktijkboek intervisie. Meer vermogen door collegiale blik*. Kluwer.

Bramham J., Ambery F., Young S., Morris R., Russell A., Xenitidis K., Asherson P., & Murphy, D. (2009). Executive functioning differences between adults with attention deficit hyperactivity disorder and autistic spectrum disorder in initiation, planning and strategy formation. *Autism*, *13*(3), 245-264.

Breetveld, I. (2005). *Evaluatie begeleidingsproject autistische studenten* (SCO-rapport 739). SCO-Kohnstamm Instituut.

Broek, A. van den, Termorshuizen, T., Cuppen, J., & Warps, J. (2021, juni). *Monitor Beleidsmaatregelen hoger onderwijs 2020-2021*. ResearchNed.

Broek, A. van den, Warps, J., Cuppen, J., Termorshuizen, T., & Lodewick, J. (2020, september). *Monitor beleidsmaatregelen hoger onderwijs 2019-2020*. ResearchNed.

Clijsen, A., Lieverloo, L. van, Mathijssen, B., & Schoots, H. (2007). *Protocol overgang leerlingen met autisme van voortgezet onderwijs naar vervolgopleiding.* KPC Groep (in opdracht van het Ministerie van OCW in samenwerking met het Landelijk Netwerk Autisme [LNA]).

Detaille, S., & Custers, A. (2013). *Eindrapport Project 'Zelfmanagement voor studenten met ASS'*. Hogeschool van Arnhem en Nijmegen: Expertisecentrum Seneca.

[3] Zie als best practice het HAN Werklab: WerkLab biedt betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt | WerkBedrijf Rijk van Nijmegen (werkbedrijfrvn.nl)

ECIO. (2021, april). VN-proof onderwijs: Wat moet je als professional in het onderwijs weten?

Eimers, T. Leest, B., Jenniskens, T., & Beurskens, K. (2020). *Studeren met psychische problemen in het mbo. Een verkennend onderzoek*. KBA Nijmegen.

Eimers, T., & Raaijman, J. (2018). *De Transitieroute: Jongeren met een ondersteuningsbehoefte van opleiding naar werk*. KBA Nijmegen.

Fokkens, A.S., Landsman, J.A., Begeer, S.M., Spek, A.A., & Verhoeven, E.W.M. (2015). Autisme en Stress; samenvatting literatuuronderzoek [ongepubliceerd manuscript].

Flower, R. L., Hedley, D., Spoor, J. R., & Dissanayake, C. (2019). An alternative pathway to employment for autistic job-seekers: a case study of a training and assessment program targeted to autistic job candidates. *Journal of Vocational Education & Training*, *71*(3), 403-428.

Grainger, C., Williams, D. M., & Lind, S. E. (2014). Metacognition in high-functioning adults with autism spectrum disorder. *Journal of Abnormal Psychology*, *123*(3), 650–659.

Harmuth, E., Silletta, E., Bailey, A., Adams, T., Beck, C., & Barbic, S. P. (2018). Barriers and Facilitators to Employment for Adults with Autism: A Scoping Review. *Annals of International Occupational Therapy 1*(1), 31–40.

Hong, B. S. S. (2015). Qualitative Analysis of the Barriers College Students with Disabilities Experiences in Higher Education. *Journal of College Student Development*, *56*(3), 209–226.

Hornstra, A.H., Jaspers, J.P.C., & Raghoebar-Krieger, H.M.J. (2003). Stress bij eerstejaars geneeskundestudenten in Groningen. *Tijdschrift voor Medisch Onderwijs*, *22*(6), 277-282.

Jansen, J., & Westerbeek van Eerten, E. (2016). *Studenten+ informeren. Wat willen zij zelf?* Expertisecentrum handicap + studie.

Kappe, F. R. (2017). *Studiesucces: Verbinden als stap voorwaarts*. Inholland.

Lombardi, A. R., & Murray, C. (2011). Measuring University Faculty Attitudes toward Disability: Willingness to Accommodate and Adopt Universal Design Principles. *Journal of Vocational Rehabilitation*, *34*(1), 43–56.

Lombardi, A. R., Murray, C., & Kowitt, J. (2016). Social Support and Academic Success for College Students with Disabilities: Do Relationship Types Matter? *Journal of Vocational Rehabilitation*, *44*(1), 1–13.

Manen, J. van, Vink, C. & Valkestijn, M. (2018). *Participatie van jongeren met psychische problemen. Hoe lokale voorzieningen en initiatieven kunnen bijdragen aan de mentale gezondheid van jongeren*. Nederlands Jeugdinstituut.

Moriña, A. (2017). Inclusive Education in Higher Education: Challenges and Opportunities. *European Journal of Special Needs Education*, *32*(1), 3-17.

Mostafa, M. (2014). ARCHITECTURE FOR AUTISM: Autism ASPECTSS™ in School Design. *International Journal of Architectural Research*, *8*(1), 143-158.

Nederlandse Vereniging voor Autisme (z.d.-a). Invloed van autisme op stress.

Nederlandse Vereniging voor Autisme (z.d.-b). Onderwijsbegeleiding op maat.

Nederlandse Vereniging voor Autisme (z.d.-c). Een studie kiezen.

Nederlandse Vereniging voor Autisme (z.d.-d). Wel of niet over autisme vertellen.

NVA Expertgroep Autisme & Onderwijs (2021, november). *Samen op weg naar steeds Inclusiever onderwijs*.

Oudervereniging Balans & Nederlandse Vereniging voor Autisme (2018*). Studeren op het MBO met een beperking. Zorgelijke ervaringen uit de praktijk*.

Remington, A., & Pellicano, E. (2019). Sometimes You Just Need Someone to Take a Chance on You': An Internship Programme for Autistic Graduates at Deutsche Bank, UK. *Journal of Management & Organization*, *25*(4), 516-534.

Roberts, K. D. (2010). Topic areas to consider when planning transition from high school to postsecondary education for students with autism spectrum disorders. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, *25*(3), 158–162.

Schneider, M., & Preckel, F. (2017). Variables Associated With Achievement in Higher Education: A Systematic Review of Meta-Analyses. *Psychological Bulletin*, 143(6), 565–600.

SER (2021, juni). *Gelijke kansen in het onderwijs. Structureel investeren in kansengelijkheid voor iedereen*.

Stel van der, J., Ruijter de M. & Ribbert, A. (2021). De Leidse Canon. Hoe leren studenten in het hoger beroepsonderwijs? Hogeschool Leiden.

Teunisse, J.P. (2011). Levensloopbegeleiding bij autisme: hoe komen van droom naar daad? *Autisme centraal. Sterk! in autisme*, *2011*(3), 9-13.

Titsworth, S., Mazer, J. P., Goodboy, A.K., Bolkan, S. & Myers, S.A. (2015). Two Meta-analyses Exploring the Relationship between Teacher Clarity and Student Learning. *Communication Education, 64*(4), 1-34.

Tops, W., Van Den Bergh, A., Noens, I., & Baeyens, D. (2017). A multi-method assessment of study strategies in higher education students with an autism spectrum disorder*. Learning and Individual Differences*, *59*, 141-148.

VanBergeijk, E., Klin, A., & Volkmar, F. (2008). Supporting more able students on the autism spectrum: College and beyond. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *38*, 1359-1370.

Van Eylen, L., Boets, B., Steyaert, J., Evers, K., Wagemans, J., & Noens, I. (2011). Cognitive flexibility in autism spectrum disorder: Explaining the inconsistencies? *Research in Autism Spectrum Disorders*, *5*(4), 1390-1401.

Van Hees, V., Moyson, T., & Roeyers, H. (2015). Higher education experiences of students with autism spectrum disorder: Challenges, benefits and support needs. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *45*(6), 1673–1688.

Vogus, T. J., & Lounds Taylor, J. (2018). Flipping the Script: Bringing an Organizational Perspective to the Study of Autism at Work. *Autism 22*(5), 514–516.

Wehman, P., Schall, C., McDonough, J., Graham, C., Brooke, V., Riehle, J. E., Brooke, A., Ham, W., Lau, S., Allen, J., & Avellone, L. (2017). Effects of an employer-based

intervention on employment outcomes for youth with significant support needs due to autism. *Autism*, *21*(3), 276-290.

Wehman, P., Schall, C., McDonough, J., Sima, A., Brooke, A., Ham, W., Whittenburg, H., Brooke, V., Avellone, L., & Riehle, E. (2020). Competitive Employment for Transition-Aged Youth with Significant Impact from Autism: A Multi-site Randomized Clinical Trial. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *50*, 1882–1897.

Meer weten?

- Om na te gaan in hoeverre een onderwijsinstelling is toegerust voor leerlingen met ASS, heeft de Stichting Vanuit Autisme Bekeken een aandachtspuntenlijst ontwikkeld
- De principes van Universal Design for Learning (UDL) bieden concrete handvatten voor toegankelijk inclusief onderwijs(ontwerp)
- Een concreet praktijkvoorbeeld om te werken aan een inclusieve cultuur is het Capability College van de HAN University of Applied Sciences waarin de cursus 'Leef je eigen leven' wordt aangeboden. Jongvolwassenen met en zonder autisme ontmoeten elkaar in online bijeenkomsten en gaan met elkaar in dialoog over levensvragen, zoals 'Waar sta ik voor op?', 'Wie ben ik in een groep?' en 'Wat draag ik bij aan een groep?' Middels gerichte instructie en uitnodiging tot feedback en reflectie maken deelnemers zich vaardigheden en een houding eigen waardoor men elkaar van mens-tot-mens inclusiever bejegent. 'Het autisme' staat dus niet voorop, maar 'het zijn' zoals men is. Het online format van de cursus is een pré, omdat er geen energie aan lange reistijd verloren gaat. Deelnemers worden begeleid door twee cursusleiders waarvan er één autisme heeft.

Onderwijssector
mbo

Trefwoorden
Autisme, mbo-studenten, handvatten, ondersteuning, inclusief onderwijs

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL